

**Ресми рецензенттің «6D021300 – Лингвистика» мамандығы бойынша
БАЙМЫРЗА АЙНҰР АМАНҒАЛИҚЫЗЫның
«Жастардың тілдік сәйкестілігі және көптілділігі» тақырыбындағы
диссертациялық зерттеуіне арналған пікірі**

р/н №	Өлшемшарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін сызу)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме (ескертуді курсивпен көрсету)
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірін көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.	Диссертация тақырыбы ғылымды дамытудың басым бағыттарына сәйкес келеді 1.1. «Қазақстан – 2050» Стратегиясына (2025 жылға арналған Стратегиялық жоспар, «6-шы реформа. Қоғамдық сананы жаңғырту») сәйкес келеді. 1.2. Диссертация Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен «Елдің зияткерлік әлеуеті» ғылымды дамытудың басым бағытына сәйкес келеді.
2.	Ғылым үшін маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	А.А. Баймырзаның «Жастардың тілдік сәйкестілігі және көптілділігі» атты диссертациялық жұмысы әлеуметтік лингвистика саласында өзекті мәселені көтеріп отыр және әдіснамалық тұрғыдан дұрыс негізделген. Диссертация тақырыбы Қазақстан Республикасындағы қазіргі тілдік жағдайды түсіну үшін

			маңызды болып саналатын әлеуметтік, мәдени және тілдік үдерістер тоғысында сұранысқа ие. Зерттеудің мәні мемлекеттің стратегиялық басымдықтарымен тікелей байланысты. Ғылыми жұмыс жастардың жаһандану жағдайындағы әлеуметтік интеграциясы мен бәсекеге қабілеттілігін түсінуге үлес қосады. Жастарды қоғамның ең белсенді әлеуметтік тобы ретінде қарастыра отырып, диссертация тілдік жағдайдың болашақ динамикасын болжауға және мемлекеттік тіл саясатын оңтайландыруға арналған ұсынымдар жасауға мүмкіндік береді. Орындалған диссертациялық жұмысты әлеуметтану, саясаттану және мемлекеттік басқару салаларын қамтитын пәнаралық зерттеу ретінде қарастыруға нақты негіз бар. Диссертация социолінгвистика саласындағы объективті феномен (көптілділік деңгейі, тілдік практикалар) мен субъективті феномен (тілдік сәйкестілік, қатынас) арасындағы өзара байланысты Қазақстанның ерекше контекстінде кешенді түрде қарастырады. Автордың тілдік сәйкестіліктің типологиясы мен құрылымдық моделін жасауға ұмтылысы ерекше құнды, себебі ол тіл/ұлт және тіл/азаматтық сәйкестілік арасындағы байланыстың теориялық негіздерін тереңдетеді.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған.	Диссертациялық жұмыстың өзі жазу принципі, ең алдымен зерттеу объектісі мен пәнін айқындаудан көрінеді. Зерттеу пәні ретінде көптілділік пен тілдік сәйкестіліктің өзара байланысының социолінгвистикалық параметрлерін, соның ішінде үштілділік саясаты контекстіндегі жоғары оқу орындары студенттерін таңдауы – тың әрі өзіндік шешім. Автор сипаттаумен шектелмей, тілдік сәйкестілікті модельдеу және типологиялық жағынан жүйелеу міндетін қояды, бұл теориялық және эмпирикалық деректерді өз бетінше синтездеуді талап етеді. Дербестік автордың жинаған кең ауқымды эмпирикалық базасымен де дәлелденеді. Ол ресми деректерді (2009 және 2021 жылдардағы халық санағы) талдауды, Гринбергтің көптілділік индексі қолдануды, 500 респондент қамтылған жаппай сауалнаманы және 20 адаммен жүргізілген сапалық жартылай құрылымданған сұхбаттарды қамтиды. Зерттеу ерекшелігіне бейімделген осындай бастапқы деректермен жұмыс авторлық тәсілдің жеткілікті деңгейін көрсетеді.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген; 2) ішінара негізделген; 3) негізделмеген.	Диссертация авторы тақырыптың өзектілігін сенімді түрде нақты дәлелдермен айқындайды. Ол тақырыптың маңыздылығын Қазақстандағы тіл саясаты мен сәйкестілік контекстінде көрсетіп, статистикалық деректерге (мысалы, 2009–2021 жылдары қазақтілділер мен орыстілділердің үлесінің тиісінше 39,2% және 60,8% болуы) және мемлекеттік бағдарламаларға (2020–

			2025, 2023–2029) сүйенеді. Автор мәселені посткеңестік қоғамдағы трансформациялық үдерістерді көрсететін 2025 жылға қарай латын графикасына көшу және қазақтілді БАҚ санының артуы (2018 жылы 100-ден 2024 жылы 500-ге дейін өсуі) сияқты практикалық қажеттіліктермен байланыстырады. Негіздеме ретінде зерттеулерге (мысалы, Орталық Азиядағы тілдік сәйкестілік туралы INTAS 2005–2008) және Gumperz, Giddens, Halliday секілді ғалымдарға сілтеме жасай отырып, қарастырылып отырған мәселенің жеткілікті деңгейде зерттелмегенін айқындайды.
		4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды: 1) <u>айқындайды;</u> 2) ішінара айқындайды; 3) айқындамайды.	Тақырып құрылымы бойынша логикалық түрде өзара байланысқан үш бөлімде айқын көрінеді: бірінші бөлімде сәйкестілік пен көптілділіктің теориялық негіздері қарастырылады; екінші бөлім сандық көрсеткіштерге арналған; үшінші бөлімде сәйкестіліктің сапалық параметрлері мен құрылымдық сипаттамалары талданады.
		4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) <u>сәйкес келеді;</u> 2) ішінара сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді.	Диссертацияның мақсаттары мен міндеттері трансформациялар контекстіндегі Қазақстан қоғамындағы тілдік сәйкестілік пен көптілділікке бағытталған жарияланған тақырыпқа толық сәйкес келеді. Тақырыптың мақсаты жұмыстың өзектілігі ретінде көрсетілген мәселелермен тікелей байланысты тілдік сәйкестіліктің қалыптасу үдерістерін талдауға негізделген. Міндеттер логикалық түрде мақсаттан туындайды: олар теориялық шолу мен эмпирикалық зерттеуді, объект (Қазақстан қоғамы) пен тақырыпты (жастардың тілдік практикалары) қамтитын бағдарламалардың әсерін модельдеуді қамтиды. Міндеттердің тізімі бірізді құрылған: тақырыптан ешбір ауытқусыз, концептуализациядан бастап практикалық тұжырымдарға дейін.
		4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан: 1) <u>толық байланысқан;</u> 2) ішінара байланысқан; 3) байланыс жоқ.	Диссертация бөлімдері мен тұжырымдары арасындағы өзара байланыс олардың сипатталу реті мен құрылымдық дәйектілігінен көрінеді. Жұмыс логикасы мұқият ойластырылған: алдымен теориялық негіздер мен ұғымдық аппарат анықталады (1-бөлім «Жастардың тілдік сәйкестілігін және көптілділігін зерттеудің теориялық негіздері»), содан кейін объектінің негізгі, статистикалық өлшемдері қарастырылады (2-бөлім «Жастардың тілдік сәйкестілігі және көптілділік деңгейінің сандық көрсеткіштері»), ал соңында типология мен модель құру үшін оның ішкі мазмұны терең сапалық талданады (3-бөлім «Көптілді жастардың тілдік сәйкестілігінің сапалық көрсеткіштері»). Жұмыстың барлығы негізгі тезис төңірегінде өрбиді : тілдік

			сәйкестілік – зерттеудің басты объектісі, ал көптілділік – оның қалыптасуы мен іске асуы жүретін тілдік жағдаяттың формасы.
		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (Ережелер, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: 1) <u>сыни талдау бар</u> ; 2) талдау ішінара жүргізілген; 3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген; 4) талдау жоқ.	Автор ұсынған жаңа шешімдер белгілі тұжырымдармен салыстырылған түрде нақтыланған: Ұсынылған жаңа шешімдер – тілдік сәйкестіліктің типологиясы мен құрылымдық моделі – кешенді әдісті (сандық + сапалық) қолдану арқылы негізделеді. Қорытындылардың бір бөлігі теориялық еңбектерге, ал екінші бөлігі сандық және сапалық деректерге сүйенеді. Бұл нәтижелерді негізделген жаңа шешімдер ретінде ұсынуға жеткілікті дәлел болып табылады.
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма? <u>1) толығымен жаңа</u> ; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Алынған нәтижелер белгілі бір дәрежеде жаңалыққа ие. Бұл, ең алдымен, Қазақстан социолінгвистикасында алғаш рет жастардың тілдік сәйкестілігі көптілділік деңгейі парадигмасында кешенді эмпирикалық зерттеу арқылы қарастырылғанынан көрінеді. Қазақстан жастарының көптілділік әлеуетін сандық тұрғыдан бағалау үшін Гринбергтің көптілділік индексі алғаш рет қолданылды. Студенттердің тілдік сәйкестілігінің типологиясы әзірленді (бес түрі: тұтас ұлттық, мәдени-доминантты, интеграцияланған қазақтілді, полилінгвальды және т.б.) және қазақстандық контекстке тән құрылымдық модель ұсынылды. Бұл модель сыртқы қабаттан (идентификация) және ішкі қабаттан (құзырет, тәжірибе, қатынас) тұрады.
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) <u>ішінара жаңа (25-75% жаңа)</u> ; 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Тілді меңгеру деңгейі мен оның әртүрлі әлеуметтік салаларда қолданылу жиілігі арасындағы корреляцияның бар екендігі, сондай-ақ мемлекеттік тіл саясатының (мысалы, тілдердің үштұғырлығы бағдарламасы) жастардың тілдік өзін-өзі айқындауына айтарлықтай әсер ететіндігі туралы тұжырымдар ғылымда теориялық тұрғыдан негізделген. Бұл зерттеудегі жаңалық мұндай тұжырымдардың нақты, өзекті қазақстандық студент жастары материалында эмпирикалық түрде тексерілуімен ғана байланысты. Автор осы әмбебап принциптердің түпнұсқа нәтижелерге көшуге қажетті негіз ретінде ұлттық контекстте жұмыс істейтінін нақтылайды. Негізгі жаңа нәтижелердің бірі – Қазақстан студент жастарының тілдік сәйкестілігінің типологиясын жасау және оны эмпирикалық түрде негіздеу. Бес ерекше типтен тұратын бұл типология Қазақстанның бірегей

			көптілді кеңістігінде тілдік құзырет, тілдік практика және тілге қатынастың күрделі комбинацияларын алғаш рет жүйелеп, ғылыми тұрғыыла жіктейді. Екінші жаңа нәтиже – сандық және сапалық деректерді синтездей отырып ұсынылған тілдік сәйкестілік құрылымының моделі. Бұл модель – теориялық жалпылаудың түпнұсқалық формасы. Жаңалыққа жататын тағы бір аспект – Гринбергтің көптілділік индексі арқылы жастардың көптілділік әлеуетінің нақты сандық көрсеткіштерін алу және талдау. Бұл индекс Қазақстан социолінгвистикасында тілдік сәйкестілікті бағалау мақсатында кеңінен қолданылмайтындықтан, оның пайдалану фактісінің өзі қосымша ғылыми құндылық ретінде бағаланады.
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Рецензияланып отырған диссертация «6D021300 – Лингвистика» шифры бойынша орындалғандықтан, техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқарушылық міндеттерді шешуді мақсат етпейді.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген (qualitative research (куолитатив ресеч) және өнер және гуманитарлық ғылымдар бойынша даярлық бағыттары үшін).	Барлық негізгі тұжырымдар «Қорытынды» бөлімінде гуманитарлық ғылымдарға және qualitative research-ке тән әдіснамалық талаптар тұрғысынан жеткілікті дәрежеде негізделген. Негізделуі деректердің ұштағаны арқылы қамтамасыз етіледі: ➤ халық санағы мен ресми статистика (объективті микродеректер); ➤ статистикалық талдау және Гринберг индексі қолданылған жаппай анкеттеу (N=500) – сандық микродеректер; ➤ субъективті қатынастарды, мотивтерді және ішкі қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік беретін жартылай құрылымданған сұхбаттар (N=20) – терең сапалық деректер. Бұл деректерді бірге пайдалану автордың ғылыми логикаға сәйкес әрекет еткенін дәлелдейді: фактілерді тіркеуден (статистика), таралу деңгейін өлшеуге (анкеттеу), себептік механизмдерді түсінуге (сұхбат) дейінгі дәйекті қозғалыс сақталған. Барлығы социолінгвистикалық зерттеу үшін салмақты дәлел болып табылады.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет:	Рецензия жасалған диссертацияда қорғауға бес Ереже ұсынылған. №1 Ереже

7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді; 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес.	7.1 Ереже дәлелденген бе? – Дәлелденген. Тұжырымдама жалпыға танылған әлеуметтік-лингвистикалық теорияларға (Fishman, Edwards, Nortier, Norton т.б.) сүйенеді және тілдік сәйкестіліктің қазіргі құрылымы туралы зерттеулерге сәйкес келеді. 7.2 Қарапайым (тривиальды) ба? – Иә. Тілдік сәйкестілікті сыртқы және ішкі деп бөлу әлемдік әлеуметтік лингвистикадағы тұрақты тұжырымдама болып табылады. Макро- және микроәлеуметтік факторлардың әсері туралы тұжырым да базалық әлеуметтік-лингвистикалық Ережет болып есептеледі. 7.3 Жаңа ма? – Жоқ. Ереже түпнұсқа тұжырымдамаға елеулі үлес қоспай, жақсы танымал теориялық тәсілдердің синтезін көрсетеді. 7.4 Қолдану деңгейі. – Кең. Ереже кез келген көптілді қоғамдастыққа қолданылады және аймақтық немесе этникалық тұрғыдан шектелмеген. Тілдік сәйкестіліктің құрылымы мен әлеуметтік факторлардың әсері әмбебап, бұл оның қолдану деңгейін кеңейтеді. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? – Иә. «Языковая идентичность: к постановке вопроса» («Абай ат. ҚазҰПУ Хабаршысы», №3(57), 2016) мақаласында.
	7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес.	№2 Ереже 7.1 Ереже дәлелденген бе? – Дәлелденген. Көптілділік пен тілдік сәйкестілік арасындағы сипатталған өзара байланыс қазіргі әлеуметтік-лингвистикалық үлгілерге (Fishman, Pavlenko & Blackledge, García) сәйкес келеді, алайда тұжырымдамада нақты эмпирикалық нәтижелерге тікелей сілтеме жоқ. 7.2 Қарапайым ба? – Иә. Әлеуметтік лингвистикада көптілділік – құзыреттілікті, практикаларды және мәдени бейімделуді қамтитын жүйелі құбылыс ретінде танылған. Көптілділік пен тілдік сәйкестілік арасындағы екіжақты тәуелділік туралы тұжырым кең таралған Ереже және ғылыми әдебиетте жиі кездеседі. 7.3 Жаңа ма? – Жоқ. Ереже бұрыннан қалыптасқан теориялық идеяларды қайталайды. 7.4 Қолдану деңгейі. – Кең. Ереже кез келген көптілді қоғамға қолданыла алады. Ол әмбебап және Қазақстан шеңберімен шектелмейді. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? – Иә. «Қазақстандағы көптілділік ғылым призмасы арқылы» («Абай ат. ҚазҰПУ Хабаршысы», №4(58), 2016) мақаласында.
	7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең 4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес.	№3 Ереже 7.1 Ереже дәлелденген бе? – Дәлелденген. Ереженің логикасы тілдік сәйкестіліктің сандық өлшемінің стандартты әдістемелеріне сүйенеді.
	7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ 3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	

			Диссертацияда анкета деректері пайдаланылған, оларды талдау зерттеу нәтижелерін верификациялау болып табылады. 7.2 Қарапайым ба? – Жоқ. 7.3 Жаңа ма? – Иә. Ереже теориялық-әдістемелік конструкциялардың синтезін білдіреді. 7.4 Қолдану деңгейі. – Кең. Тәсіл кез келген көптілді қоғамда және кез келген жас тобын зерттеу үшін қолданылады. Тұжырымдама әмбебап, аймаққа немесе Қазақстанның ерекшелігіне байланысты емес. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? – Иә. «Language identification processes of the youth» («Тілтаным» журналы, №3 (2021), 28-36 бб.) мақаласында. №4 Ереже 7.1 Ереже дәлелденген бе? – Дәлелденген. Диссертант эмпирикалық деректерді қолданған. 7.2 Қарапайым ба? – Жоқ. Эмпирикалық деректер негізінде тілдік сәйкестіліктің типологиясын құру – тривиальды емес міндет. Типология идеясының өзі әлеуметтік лингвистикада кеңінен қолданылса да, нақты типтер (тұтас ұлттық, мәдени-үстем, интеграцияланған және т.б.) диссертанттың өзімен әзірленген. 7.3 Жаңа ма? – Иә. Ұсынылған типтер бұрыннан бар үлгілерді механикалық түрде қайталамайтын түпнұсқалық авторлық жіктемені құрайды. Жаңалық типологияның екі деңгейін (сыртқы – этномәдени бағдарлар, ішкі – тәжірибе және құзыреттілік) бөліп көрсетуде және оларды үйлестіруде. 7.4 Қолдану деңгейі. – Кең. Типология Қазақстанның әртүрлі аймақтарындағы және басқа да көптілді контексттердегі жастар топтарын талдау үшін пайдаланылуы мүмкін. Тіл саясаты, білім беру, мәдениетаралық коммуникация зерттеулерінде қолданылады. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? – Иә. «Influence of state language development programs on the formation of language identity // Journal of Language and Linguistic Studies. Vol. 18, No. 1, 2022» мақаласында. №5 Ереже 7.1 Ереже дәлелденген бе? – Дәлелденген. Тілдік сәйкестіліктің үш деңгейлі құрылымы (когнитивті, аффективті, әлеуметтік деңгейлер) (Edwards, 2009; Pavlenko & Blackledge, 2004 теориялық үлгілеріне негізделген) сауалнаманың эмпирикалық деректерімен немесе сапалық талдаумен расталған. 7.2 Қарапайым ба? – Жоқ. Тілдік сәйкестіліктің үш бөліктен тұратын (когнитивті–аффективті–әлеуметтік-мәдени) бөлінісі талдаудың жаңа
--	--	--	---

			нәтижелеріне негізделген. 7.3 Жаңа ма? – Иә. Эмпирикалық деректерге негізделген деңгейлердің нақты мазмұны жаңа болып табылады. 7.4 Қолдану деңгейі. – Кең. Үлгі зерттеулердің кең спектріне жарамды: әлеуметтік лингвистика, мәдениетаралық коммуникация, білім беру лингвистикасы, жастар зерттеулері. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? – Иә. «The Impact of Native and Foreign Languages on the Linguistic Identity Formation of Kazakhstani Youth» (Forum for Linguistic Studies, 2024, 6(5), 247–257) мақаласында.
8.	Дәйектілік Ережеты. Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	8.1 Әдіснаманы таңдау – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған: 1) <u>ия</u> ; 2) жоқ.	Әдіснаманы таңдаудың негізделуі зерттеу объектісінің көп аспектілі сипатымен түсіндіріледі: тілдік сәйкестілік – субъективті құбылыс болса, көптілділік – объективті құбылыс. Осындай екі жақты табиғи терең зерттеу үшін автор әлеуметтік лингвистикада ең оңтайлы және заманауи болып табылатын кешенді тәсілді қолданған. Бұл таңдау деректердің триангуляциясын қамтамасыз етеді, яғни нәтижелерді қайта тексеру арқылы олардың сенімділігін арттырады: сандық әдістер жалпы заңдылықтар мен құбылыстардың ауқымын анықтаса, сапалық әдістер олардың терең мазмұнын, уәждерін және субъективті себептерін ашады. Диссертациялық жұмыста негізгі құралдар мен зерттеу кезеңдері нақты көрсетілген. Сандық құралдарға ауқымды іріктемедегі (N=500) жаппай сауалнама жүргізу және көптілділік әлеуетін объективті бағалау үшін Гринбергтің көптілділік индексі енгізу кіреді, бұл дәл математикалық есептеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Сапалық құралдар жартылай құрылымдалған сұхбаттар (N=20) жүргізу арқылы сипатталған; сонымен қатар, Қосымшада респонденттердің өміріндегі тілдік жайлылық сезімі мен тілдердің рөлі сияқты сәйкестіліктің терең аспектілері зерттелгенін көрсететін сұрақтар келтірілген.
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған:	Әдістердің заманауилығы, ең алдымен, күрделі әлеуметтік-лингвистикалық феномендерді верификациялау стандарты болып табылатын, сандық және сапалық талдауды біріктіретін кешенді (аралас) тәсілді қолдану арқылы қамтамасыз етіледі. <i>Көлемі N=500 іріктемені талдау және Гринберг индексі сияқты күрделі көрсеткішті қолдану үшін SPSS, Stata немесе R сияқты заманауи статистикалық пакеттер қажет, себебі бұл технологиялар сипаттамалық статистиканы есептеу үшін қолданылады. Тілдік сәйкестілік типтерін бөліп көрсетуді негіздеу үшін кластерлік талдау жүргізілген болса, нәтижелер толығырақ болар еді. 20 терең сұхбатты</i>

		1) <u>ия</u> ; 2) жоқ.	<i>интерпретациялау жүйелеуді және кодтауды талап етеді, сондықтан әдетте, бұл үшін NVivo немесе MAXQDA сияқты сапалық деректерді талдау бағдарламалары қолданылады. Бұл тәсіл сәйкестіліктің құрылымдық үлгісіне негіз болған қайталанатын тақырыптарды, уәждерді және тұжырымдарды анықтауда объективтілік пен жүйелілікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.</i>
	8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) <u>ия</u> ; 2) жоқ.	Диссертациялық жұмыстағы теориялық тұжырымдар, үлгілер, анықталған өзара байланыстар мен заңдылықтар гуманитарлық цикл ғылымдарына (әлеуметтік лингвистикаға) қойылатын әдіснамалық талаптарға сәйкес эксперименттік (эмпирикалық) зерттеумен дәлелденген және расталған. Анықталған өзара байланыстар мен заңдылықтардың дәлелдемесі ауқымды іріктемеде заманауи статистикалық әдістерді қолдану арқылы алынған. Жаппай сауалнама (N=500 респондент) жүргізу және Гринбергтің көптілділік индексін қолдану жалпы заңдылықтар мен өзара байланыстарды статистикалық тұрғыдан верификациялауға мүмкіндік берді. Деректерді статистикалық өңдеу нәтижесінде анықталған заңдылықтар (мысалы, көптілді сәйкестіліктің қалыптасуындағы үрдістер) кездейсоқ емес, керісінше, зерттелетін бас жиынтықта статистикалық маңыздылыққа ие екенін дәлелдейді.	
	8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен <u>расталған</u>	Тілдік сәйкестік пен көптілділік анықтамаларына, сондай-ақ зерттеудің теориялық негіздеріне қатысты іргелі және теориялық тұжырымдар сенімді және өзекті дереккөздермен расталған. Автор жалпы лингвистика және, атап айтқанда, әлеуметтік лингвистика саласының негізгі дереккөздеріне, сондай-ақ жетекші отандық және заманауи шетелдік зерттеушілердің еңбектеріне сүйене отырып, теориялық базистің сенімділігі мен өзектілігін қамтамасыз етеді.	
	8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға <u>жеткілікті</u>	Пайдаланылған әдебиеттер мен дереккөздері жалпы алғанда толыққанды және сенімді әдеби шолу құрастыру үшін жеткілікті. Тіл-философия және әлеуметтік лингвистика саласының классиктері (Гумбольдт, Сепир, Уорф) тартылған, олардың тұжырымдамалары тіл, ойлау, мәдениет және сәйкестік сияқты негізгі ұғымдарды анықтау үшін берік негіз құрайды. Сонымен қатар қазақстандық жетекші тіл мамандары мен әлеуметтанушылардың (Ә. Қайдар, Р. Сыздық, Н. Уәли) еңбектері пайдаланылған, бұл әлемдік теорияларды Қазақстанның ерекше тілдік-мәдени жағдайы контекстінде қарастыруға мүмкіндік береді. Заманауи шетелдік авторларды (Nortier & Svendsen, Bennu) енгізу әдеби шолудың жергілікті дәстүр шеңберінен шығып, көптілділік,	

			тілдік практикалар және жаһандану дәуіріндегі сәйкестік мәселелерін зерттеудің өзекті әлемдік тенденцияларын қамтитының растайды. Классикадан бастап заманауи әлемдік және отандық зерттеулерді қамтитын мұндай кең ауқым – «Жастардың тілдік сәйкестілігі мен көптілділігін зерттеудің теориялық негіздері» атты теориялық бөлім үшін дереккөздердің көлемінің жеткіліктілігін және қажетті тереңдігін көрсетеді. Алайда, теориялық шолу теорияларды тізіп көрсету ғана емес, сыни синтез және олқылықтарды талдау жүргізуі керек екені белгілі. Бұл жағдайда автордың қазақстандық жастардың тілдік сәйкестілігін тілдер үштігі контекстінде толық сипаттау үшін қолданыстағы сәйкестік модельдерінің (мысалы, батыс немесе отандық ғалымдар ұсынған) ешқайсысы неге толықтай сәйкес келмейтіні туралы тұрғысы жеткіліксіз ұсынылған. Диссертация кешенді тәсілді қолданғандықтан, шолуда триангуляция әдіснамасын негіздейтін және әлеуметтік лингвистикада сандық әдістерді қолданудың дұрыстығын растайтын дереккөздер толығырақ берілуі тиіс еді. Аралас әдістер (mixed methods) және деректерді өңдеу технологиялары бойынша жаңа дереккөздерді енгізу жұмыстың маңыздылығын арттырады, бұл әдіс таңдауының кездейсоқ емес екенін дәлелдеуге көмектесер еді.
9	Практикалық құндылық Ережеты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы: 1) <u>бар</u>; 2) <u>жоқ</u>.	Диссертациялық жұмыстың теориялық маңызы оның әлеуметтік лингвистиканы дамытуға қосқан үлесімен, сондай-ақ Қазақстанның ерекше контекстіне қатысты тұжырымдамалық аппаратты тереңдетуі мен жүйелеуімен анықталады. Жұмыста «тілдік сәйкестік» пен «көптілділік» терминдері жай ғана қолданылып қойған жоқ, сонымен қатар олардың мазмұны мен өзара байланысы нақты мемлекеттік тілдік саясат жағдайында нақтыланған. Диссертация көптілділіктің объективті деңгейі (мысалы, Гринберг индексімен өлшенетін) мен субъективті сезім/өзін-өзі анықтау (сәйкестік) арасындағы ажырамас байланысты теориялық негіздейді және эмпирикалық дәлелдейді. Бұл тілдік сәйкестіктің статикалық таңдау емес, қозғалмалы, көп компонентті құрылым екендігі туралы теориялық позицияны нығайтады. Сондай-ақ жұмыста күрделі әлеуметтік-лингвистикалық құбылыстарды зерттеу үшін кешенді тәсілдің қажеттілігі мен тиімділігі негізделген. Диссертацияның негізгі теориялық маңызы одан әрі зерттеулерде қолданыла алатын жаңа құралдарды жасауға және тексеруге бағытталған. Мысалы, ұсынылған екі деңгейлі модель жастар сәйкестігіне әсер ететін факторларды жүйелеуге мүмкіндік беретіндігі үшін маңызды болып табылады және ұқсас саяси жағдайлары бар басқа көптілді

			қоғамдастардағы тілдік жағдайды талдау үшін теориялық ағаш ретінде пайдаланылуы мүмкін. Ал Қазақстан студенттерінің бес нақты тілдік сәйкестік түрін (мысалы, «полилингвальды тип», «тұтас ұлттық сәйкестік» және т.б.) бөліп көрсету бұрын шашыраңқы немесе интуитивті түсініктерді жүйелейтін теориялық жіктеу болып табылады. Бұл типология болашақта тілдік мінез-құлықты жіктеу, болжау және талдау үшін теориялық құралға айналады.
	9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) <u>ия</u> ; 2) жоқ.		Диссертациялық жұмыс жоғары практикалық маңызға ие, өйткені оның нәтижелері мен қорытындылары мемлекеттік саясат, білім беру, әлеуметтану және лингвистикалық жоспарлау салаларында тікелей қолданылады. Жастардың ұсынылған тілдік сәйкестілік типологиясы мемлекеттік органдарға (мысалы, Ғылым және жоғары білім министрлігіне, Мәдениет және ақпарат министрлігіне) көптілділік фактісін жай ғана атап көрсетіп қоймай, сараланған және атаулы саясат жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, нәтижелер жастардың қай типтері қазақ тілін белсенді қолдайтынын және қайсысы мәдени-тілдік кеңістікке интеграциялану үшін қосымша шараларды қажет ететінін көрсетеді. Гринбергтің көптілділік индексі және сауалнама арқылы алынған деректер нысаналы топ (жастар) арасындағы «Тілдердің үштұғырлылығы» жобасының нақты табыстылығын бағалау үшін объективті индикатор ретінде қызмет етеді. Бұл декларациялардан өлшенетін нәтижелерге көшуге және тілдерді оқыту мен ілгерілету бағдарламаларына қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік береді. Диссертация материалдары (әсіресе тілдерді пайдалану жиілігі мен құзыреттілікті өзіндік бағалау деңгейі туралы деректер) жоғары оқу орындарындағы тіл курстарын және бағдарламаларын жобалау кезінде қолданыла алады. Мысалы, қазақ немесе ағылшын тілін кәсіби контексте қолданудағы «проблемалық аймақтарды» анықтау мамандандырылған модульдерді жасауға негіз бола алады. Сапалық сұхбаттарға (Қосымша Б-дағы «қолайсыздық сезімі» мен «тілдердің рөлі» туралы қараңыз) негізделген қорытындылар оқытушыларға студенттердің ішкі уәждерін және олардың тілдерге деген эмоционалдық қарым-қатынасын түсінуге көмектеседі. Бұл тілдік құзыреттілік пен жайлылықты арттыруға бағытталған психолингвистикалық негізделген оқыту әдістемелерін әзірлеу үшін өте маңызды.
	9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа ма? 1) толығымен жаңа;		Диссертацияда ұсынылған практикалық ұсыныстар жұмыстың түпнұсқалық ғылыми нәтижелерінен, атап айтқанда, автордың тілдік сәйкестілік типологиясы мен құрылымдық үлгісінен тікелей туындағандықтан, жаңа

		2) <u>ішінара жаңа (25-75% жаңа)</u>; 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	болып саналады. Практикалық ұсыныстардың жаңалығы алғаш рет алынған теориялық және эмпирикалық деректерден шығарылған. Сонымен, тілдік сәйкестілік типологиясын және құрылымдық үлгісін әзірлеуге байланысты практикалық ұсыныстар жалпы сипатта емес, нақты және сараланған сипатта болады. Мысалы, «көптілді типтегі» жастар үшін стратегияны «интеграцияланған қазақтілді типке» арналған стратегиядан өзгеше етіп әзірлеу ұсынылады. Диссертант сондай-ақ зерттеу барысында анықталған нақты мәселелерді жоюға бағытталған тәсілдерді енгізуді ұсынады (мысалы, белгілі бір тілдік ортадағы «тілдік қолайсыздықты» немесе «толыққанды еместік сезімін» жеңу), бұл стандартты педагогикалық ұсыныстар шеңберінен шығады. <i>Диссертациялық жұмыста жастардың көптілділік әлеуетінің алынған сандық көрсеткіштерін тіл саясатының тиімділігін бағалау критерийі ретінде пайдалану ұсынылады. Бұл – жалпы көрсеткіштерге емес, дәл әлеуметтік-лингвистикалық өлшемдерге негізделген мониторингтің жаңа базасы. Сөзсіз, кейбір жалпы тұжырымдар (мысалы, «оқыту әдістемесін жетілдіру жөніндегі ұсыныстар») өздігінен жаңа болып саналмайды, өйткені мұндай ұсыныстар көптеген диссертацияларда кездеседі. Алайда, осы жұмыс контекстінде бұл жалпы ұсыныстар алғаш рет алынған қазақстандық жастардың қарым-қатынасы мен құзыреттілігі туралы нақты деректерге байланығандықтан, жаңалық пен нақтылыққа ие болады. Сондықтан, диссертацияның практикалық ұсыныстары түпнұсқалық ғылыми жетістіктерді қолдану жөніндегі нұсқаулық ретінде қызмет етіп, мәдениетаралық коммуникация мен лингвистикалық білім беруді дамытуға үлес қосатындықтан, оларды жаңа деп есептеймін.</i>
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) <u>жоғары</u>; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Диссертациялық жұмыс заманауи ғылыми зерттеулердің жалпыға ортақ қабылданған талаптарына толығымен сәйкес келеді.
11.	Диссертацияға ескертулер		<i>Диссертацияда көрсетілген кемшіліктер жеке сипатта болғанымен, жалпы жұмыстың құндылығы мен деңгейіне нұқсан келтірмейді. Дегенмен, нақтылауды талап ететін немесе дәйекті түрде дамытылуы тиіс бірқатар аспектілерді белгілеуге болады. Ұсынылған үзінділер мен диссертациялық зерттеулерге қойылатын әдіснамалық талаптарға сүйене отырып, үш негізгі сын ескертуге тоқталамын:</i>

		1. Диссертациялық зерттеудің тақырыбы 16 жастан 29 жасқа дейінгі қазақстандық жастарды жалпы қамтуды көздегенімен, жұмыстың эмпирикалық базасы тек студенттік аудиториямен шектелген. Зерттеу объектісінің осылай тарылуы алынған деректердің репрезентативтілігіне және қорытындыларды жұмыс істейтін және оқымайтын жастарды қамтитын бүкіл мақсатты топқа таратудың валидтілігіне әсер етпей ме? 2. Автордың тілдік сәйкестіліктің құрылымдық үлгісі (екі деңгейлі: сыртқы/ішкі қабат) жаңа теориялық үлес ретінде танылуы үшін әдебиет шолуы (бірініші бөлім) бұрыннан бар үлгілермен (Сепир, Таджфел, Берри) сыни талқылауды қамтуы тиіс. Диссертант әртүрлі сәйкестілік теорияларын сипаттайды, бірақ осы үлгілердің Қазақстанның нақты контекстісі үшін неге жеткіліксіз немесе өзекті емес екенін түсіндірмейді. Теориялық бөлімде автор ұсынған үлгімен жойылатын әдіснамалық олқылықты нақты тұжырымдауға бағытталған сыни синтез жетіспейді. 3. Жұмыста сандық және сапалық талдауларды қамтитын кешенді (mixed-methods) тәсіл қолданылғаны мәлімделген, мұндай талдаулар заманауи зерттеулерде түрлі статистикалық пакеттер (SPSS/Stata немесе R) арқылы жүзеге асырылады. Диссертацияда тілдік сәйкестілік типологиясын (бес тип) құру үшін эмпирикалық деректерден теориялық қорытындыларға өтуге мүмкіндік беретін нақты статистикалық әдіс көрсетілмеген. Диссертацияның жаңалығы осы типологияда болғандықтан, кластерлік немесе факторлық талдау әдісінің және қолданылған статистикалық пакеттің нақты көрсетілмеуі бес, ал үш немесе жеті емес, типті бөліп көрсетудің дәлелділігін әдіснамалық тұрғыдан осал етеді. Сапалық деректерді (N=20 сұхбат) талдау үшін кодтау және тақырыптық талдау жүргізу мақсатында арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді (мысалы, NVivo немесе MAXQDA) қолдану ұсынылады. Мұндай бағдарламаларды пайдалану интерпретацияның объективтілігі мен жүйелілігін және осыған сәйкес, шығарылған құрылымдық үлгінің сенімділігін едәуір арттырады.
12.	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация)	Зерттеу материалдары бойынша барлығы 12 жұмыс жарық көрген, оның 4-еуі – Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда, 2-еуі – Scopus базасына кіретін журналда, 2-еуі – Халықаралық журналдарда, 4-еуі – Халықаралық конференциялар жинақтарында жарияланған. Диссертанттың рецензияланатын

	мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми деңгейін зерделейді)		басылымдарда ұсынылған жарияланымдарының ғылыми деңгейі мамандық бойынша жұмыстарға қойылатын жоғары талаптарға сәйкес келеді. Мақалаларда өзекті проблемалар өткір көтерілген, әдіснамалық негіздері дұрыс таңдалған және алынған нәтижелер ғылыми дәйектелген.
13.	Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28- тармағына сәйкес)		Жоғарыда айтылғандардың негізінде, Баймырза Айнұр Аманғалиқызының «Жастардың тілдік сәйкестілігі және көптілділігі» тақырыбындағы диссертациясы «Ғылыми дәрежелерді беру қағидаларының» барлық талаптарына толықтай сәйкес келеді және оның авторы «6D021300 – Лингвистика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға лайық деп есептеймін.

Филология ғылымдарының докторы,
профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
теориялық және қолданбалы лингвистика кафедрасының профессор-зерттеушісі

15.12.2025

Ш.К. Жаркынбекова

